

Geza Vermes

Christian Beginnings. From Nazareth to Nicaea, AD 30-325. London: Allen Lane, an imprint of Penguin Books 2012. XVI + 272 s. £ 25.

Geza Vermes har forlængst skabt sig et navn inden for forskningen i antik jødedom, bl.a. gennem udgivelsen af "den ny Schürer". Han var også blandt pionererne i arbejdet med Dødehavsskrifterne, bl.a. gennem udgivelsen i 1962 af en engelsk oversættelse, kommet i adskillige reviderede og forøgede udgaver. Desuden har han i *Jesus the Jew* fra 1973 og en lang række efterfølgende bøger argumenteret for en forståelse af Jesus og den tidligste menighed som fænomener inden for jødedommen. I parentes bemærket var det endelig Vermes, der i 1967 på ny rejste spørgsmålet om den aramaiske baggrund for udtrykket "menneskesønnen" og her kom til en forståelse af det i Jesu mund som en omskrivning for den talende i en særlig kategori af udsagn.

I *Christian Beginnings* sammenfatter Vermes i almen tilgængelig form sin forståelse af Jesus som en profet i forlængelse af det, som han selv har benævnt "den karismatiske jødedom", og som traditionen fører tilbage til Moses. Således var Jesu religion karismatisk, hvad der ytrede sig i både helbredelser, uddrivelser og undervisning, hvor loven ikke blev sat ud af kraft, men hvor gudsforholdet var båret af barnlig tillid – Vermes mener faktisk at kunne føre forkyndelsen af apokatastasis tilbage til Jesus. Det karismatiske er også bærende i den tidligste jødekristendom, hvor ikke-jøders mulighed for deltagelse til at begynde med blev gjort afhængig af omskærelse; dette problem var åbenbart ikke løst af Jesus selv. I centrum stod forventningen om Guds riges snarlige komme og troen på Jesus som messias, der snarest skulle komme igen.

Først med Paulus kommer det kultiske til. Han tolkede Jesu død i lyset af fortællingen om Abraham og Isak, idet Gen 22 nok er det sted, der henvises til i 1 Kor 15,3. Forventningen om genkomsten er fortegnet. For Paulus er Jesus ikke guddommelig – Fil 2,6-11 regnes ligefrem for et senere indskud i teksten. Med sin forkyndelse af Kristus bliver apostlen dog grundlægger af det, der blev til kristendommen. Og i Johannesevangeliet skildres Kristus på en sådan måde, at det overskrider, hvad jødisk monoteisme tillader, også selv om kristologien stadig er subordinatiansk.

Af De Apostolske Fædre viderefører alene Didaké den jødekristne linje, mens fx Barnabasbrevet står for udskillelsen af jødedommen, og de andre "fædre" udvikler en højkristologi med en fremadskridende guddommeliggørelse af Jesus-skikkelsen. Dette er også tilfældet hos de tidlige apologeter som Justin samt hos Meliton og Irenæus. Det skete bl.a. i kraft af en logokristologi, hvorved de blev vejberedere for den græske kirkes majestætiske, filosofiske teologi. De tre store i den følgende tid er i vest Tertullian, i øst Clemens fra Alexandria og Origenes, og hos dem overskrider Kristus klart grænsen for det menneskelige.

Denne udvikling kulminerer endelig i Nikæa-symbolet, en reaktion på den strid, Arius fremkaldte, og hvor mere besindige som Euseb af Kæsarea blev løbet over ende. Her blev forestillingen om konsubstantialitet ("af samme væsen") ved Konstantins hjælp for første gang kirkelære, og det satte skel til hele den foregående historie. Afstanden til begyndelsen med den karismatiske jødiske profet kunne knap bliver større.

Vermes formidler fornemt og upolemisk vigtige kapitler af kristendommens første historie. Stille peger han på det store problem, at hvad der fra først af var et spørgsmål om at leve i overensstemmelse med Guds vilje, snart forvandlede til et spørgsmål om at tro det rigtige. Vermes mener, at tiden nu er inde til "a new 'reformation', zealous to reach back to the pure religious vision and enthusiasm of Jesus, the Jewish charismatic messenger of God, and not to the deifying message Paul, John and the church attributed to him" (242). Dette overdøves ikke af, at en og anden undervejs kunne forholde sig adskilligt mere kritisk til de nytestamentlige skrifter som kilder til den historiske Jesus og den ældste menigheds historie.

Mogens Müller

Martin Schwarz Lausten

Niels Hemmingsen. Storhed og fald. København: Forlaget Anis 2013. 382 s. Kr. 349.

Seneste gang, der udgik et værk med rod i Niels Hemmingsen og hans teologi fra de danske læreanstalter, var i 1946, hvor Erich Munch Madsen forsvarede sin disputats om Hemmingsens etik. Samme årti bød også på det hidtil væsentligste og mest dybdegående studie af Hemmingsens teologi, nemlig *Niels Hemmingsens teologiska åskådning* af Kjell Barnekow fra 1940, der især undersøgte Hemmingsens (velkendte) calvinske hemmeligheder.

Nu i 500-året for Hemmingsens fødsel er der atter udgået en bog om denne danske Melanchthon. Martin Schwarz Lausten (MSL) fortsætter altså sin portrætrække af reformationens store skikkelser ved biografiseringen af efterreformationstidens danske fører-filippist, der indtil Kierkegaards tirader i 1800-tallet var Danmarks mest publicerede og givetvis læste teolog. MSL ajourfører og sammenfører de mange spredte detailstudier i Hemmingsen, som nu engang er gået i trykken de sidste par århundreder. Det er således tale om en formidlende indføring med den kirkehistoriske professor ved hånden, en nødvendighed med tanke på Hemmingsens over hundrede numre stærke og fortrinsvist latinske værkliste. Det har dog været gavnligt for MSL's fremstilling, at han med denne Hemmingsen-biografi er rykket op i tid; stoffet synes interessant for forfatteren og så for læseren.

Bogen er som forgængerne fra MSL's hånd opbygget over en ydre kronologisk og biografisk ramme, fra lollandske Errindlev i 1513 til det københavnske professorat i 1540'erne til suspensionen for den omtvistede calvin-